

Gengrundlæggelsen af Theben (Boiotien), 316 f.v.t.

Af Atle Sindbæk

Indledning

I 335 f.v.t. blev Theben, der i århundreder havde været Boiotiens mægtigste bystat samt et af den græske kulturs vigtigste centre, udraderet af Alexander 3. af Makedonien og hans allierede efter at have stået i spidsen for et mislykket oprør mod den makedonske overhøjhed i Grækenland. Byen selv – en af Grækenlands mest navnkundige – blev ødelagt. Tusinder af dens borgere blev dræbt, og de, der overlevede, mødte en tung skæbne underkastet slaveriets åg eller i landflygtighed. Bystatens territorium blev uddelt som krigsbytte til dem af de omkringliggende bystater, der havde stået makedonerne bi.¹ Måske var det netop på grund af Thebens kulturelle prominens og lange historie, at byens ødelæggelse synes at have gjort så dybt et indtryk på den græske verden, til trods for at det i græsk krigsførelse ikke var sjældent, at besejrede bystater blev ødelagt af deres erobrere.²

Tyve år senere, i 316 f.v.t., påtog en anden makedonsk hersker, Kassander, søn af Antipater, sig at genrejse Theben og at genhuse, hvad der var tilbage af dens landflygtige befolkning, på deres fædrene jord.³ Kassander var på det tidspunkt formynder for barnekongen Alexander 4., men skulle senere hen bestige den makedonske trone som konge i egen ret. Thebens genopbyggelse modtog støtte fra store dele af den vidtstrakte græske verden. Bystater bidrog med arbejdskraft, og store økonomiske donationer kom ind fra både stater og private individer. Selvom Theben aldrig genvandt den prominens, byen havde haft i klassisk tid, genopstod bystaten og forblev gennem den hellenistiske periode Boiotiens største by.

Thebens gengrundlæggelse er en fascinerende historisk begivenhed, som er værd at studere nærmere, men den er på mange måder ikke enestående. Grækerne lagde ofte med skræmmende grusomhed besejrede byer øde, men ikke sjældent genopstod

1. Arr. 1.7–10; Diod. Sic. 17.8–15.

2. Diod. Sic. 19.53.

3. Ibid. 14.53–54; Paus. 9.7.

ødelagte byer senere.⁴ Samtidig var perioden efter Alexanders død præget af ivrig bygrundlæggelse sponsoreret af de nye herskere, der delte hans rige imellem sig.⁵ Thebens gengrundlæggelse er dog unik i den henseende, at den er belyst af en sjælden mængde historiografisk og epigrafisk kildemateriale, mens andre gengrundlæggelser kun nævnes sporadisk i de overleverede kilder eller udelukkende kan deduceres fra dem. Et studie af Thebens gengrundlæggelse og dens kontekst kan derfor også kaste lys over adskillige tilsvarende tilfælde, som vides at have fundet sted, men henligger i det dunkle.

Situationen i 316 f.v.t.

I 316 f.v.t. var det syv år siden, at Alexander 3., kendt af eftertiden som "den Store" var død i Babylon. Herredømmet over det enorme rige, han havde erobret, var faldet i hænderne på hans generaler og andre potentater, som hver især senere hen lod sig ophøje til konger.⁶ I 316 anerkendte de dog endnu den makedonske trones overhøjhed. Alexanders kongedømme var gået delt i arv til hans halvbror, Philip 3., og til hans søn, Alexander 4., om hvis fælles suverænitet rigets stormænd havde opnået enighed. På grund af den sidstnævntes mindreårighed og den førstnævntes angivelige sindssvaghed var der imidlertid behov for en formynder, i første omgang Antipater.

I 316 f.v.t. var Philip 3. død, og på grund af konflikt over posten som formynder for Alexander 4. var det kommet til, at de makedonske hæres anførere *de facto* regerede som uafhængige fyrster i områderne under deres kontrol. Den i 316 f.v.t. mægtigste af disse krigsherrer var Antigonos, der på det tidspunkt besad størstedelen af makedonernes asiatiske besiddelser. Kassander havde imidlertid tilegnet sig magten i selve Makedonien efter sin faders død, selvom Antipater havde overladt formynderskabet til en mand ved navn Polyperchon, som dog hurtigt gjorde sig så upopulær, at det var Kas-

-
4. Prominente eksempler indbefatter Milet, ødelagt efter den Ioniske Revolte (Hansen & Nielsen 2004: no. 854 1082-8); Eretria, ødelagt af den persiske invasionshær umiddelbart før slaget ved Marathon (ibid. no. 370. 651-5); Melos, ødelagt af athenerne under den Peloponnesiske Krig (ibid. no. 505. 758-60) og Plataiai, ødelagt af spartanerne i 427 f.v.t. og igen af thebanerne i 373 f.v.t. (ibid. no. 216. 449-51), som alle senere genopstod som *poleis*.
 5. Boehm 2018.
 6. Følgende redegørelse for situationen efter Alexanders død er baseret på Diodorus, såvel som på Errington 2008 og Shipley 2000.

sander muligt at drive ham bort. Polyperchon bibeholdt en magtbase i det sydlige Grækenland, hvorfra han fortsat udgjorde en trussel for Kassander.

Boiotiens bystater, der ligesom resten af det græske fastland var uafhængige og selvstyrende, men del af den makedonske interessesfære, havde siden midten af det femte århundrede f.v.t. været forenet i en forbundsstat. Selvom Det boiotiske Forbund (*κοινόν*) før 338 f.v.t. langt hen ad vejen reelt havde været et instrument, hvormed Theben havde kontrolleret regionens andre byer, var det såkaldte Tredje Forbund, som var blevet oprettet efter Philip 2.s sejr over thebanerne ved Chaironeia, tilsyneladende præget af en mere jævnbyrdig magtfordeling.⁷ Da Kassander satte sig for at genetablere Theben, tilhørte byens tidligere territorium dens nabobyer, der alle var medlemmer af forbundet og synes at have været modvillige til at levere det tilbage. Theben blev selv senere igen medlem af forbundet, men ikke umiddelbart efter sin gengrundlæggelse, og der hersker tvivl om, hvornår thebanerne indtrådte i det nye forbund.⁸

Kilderne

1. Historiske kilder

Den mest fyldestgørende historiografiske beskrivelse af Thebens gengrundlæggelse findes hos Diodorus Siculus, som generelt er den vigtigste overleverede kilde til tiden efter Alexanders død, og som beskriver gengrundlæggelsen i sit værks 19. bog. Der vides ikke meget om Diodorus ud over, at han levede på Sicilien i det første århundrede f.v.t., og at han satte sig for at skrive, hvad man i dag ville kalde en verdenshistorie.⁹ Hans værk bygger på talrige tidligere forfattere, og der har været megen debat om, hvorvidt Diodorus blot sammenfattede andre forfatters skrifter eller selv bidrog væsentligt til processen. Fordi ingen af de historiske værker, på baggrund af hvilke Diodorus skrev sin 19. bog, er overleveret som mere end sporadiske fragmenter, er det umuligt at fælde dom over Diodorus' pålidelighed, hvad angår begivenheder, der fandt sted århundreder før hans tid. Som det så ofte er tilfældet i antikhistoriske studier, er det kun muligt at evaluere Diodorus' udlægning ved at sammenligne den med andre kilder.

7. Corsten 1999: 27–60.

8. Knoepfler 2014: 70.

9. Sacks 1990: 1–8.

Da Kassander rejste gennem Boiotien på vej i felten mod Polyperchons søn Alexander, beretter Diodorus, samlede han de overlevende thebanere og indledte den ødelagte bys genrejsning. Diodor antager, at Kassander påtog sig projektet, fordi han mente at en mytisk og historisk så fremtrædende bys genopbyggelse ville bringe ham stor hæder.¹⁰ Det skal være sket tolv år efter Alexanders død, og ifølge Diodorus overtalte Kassander boioterne, før han satte projektet i gang. Athenerne byggede størstedelen af Thebens nye bymure, og ansporet af medlidenhed for thebanerne og af Thebens ry bidrog bystater fra både Sicilien, Italien og Grækenland selv, enten ved direkte deltagelse i byggearbejdet eller økonomisk støtte.¹¹ Diodorus nævner også, at Antigonos lod et dekret vedtage i sin hærs forsamling, der fordømte Kassanders genopbygning af Theben og befalede, at byens mure skulle rives ned på ny.¹² Kassander ignorerede Antigonos' dekret, og efter sommerens felttog overvintrede han i byen og lod den befæste.¹³ Det er usikkert, om det var i løbet af samme vinter, at athenerne arbejdede på byens mure, altså om det var en fælles indsats mellem Kassander og Athen, der genrejste Thebens forsvarsværker. Diodorus understrejer dog, at det athenske bidrag var væsentligt.

På et tidligere tidspunkt i sit værk tilskriver Diodorus athenerne selv planerne om en genetablering af Theben, nemlig under den Lamiske Krig (323–322 f.v.t.), i hvilken talrige græske bystater igen gjorde oprør mod det makedonske overherredømme.¹⁴ På det tidspunkt blev en gengrundlæggelse forhindret af boioterne, der nødtigt ville miste den jord, der var blevet dem tildelt efter Thebens ødelæggelse. Det er formodentligt i lys af denne tidligere modstand, at Diodorus' udsagn om Kassanders overtalelse af boioterne skal forstås.

Pausanias, som levede i det andet århundrede e.v.t., skrev ikke et historisk værk, men i stedet en geografisk beskrivelse af Grækenland samt dets byer og seværdigheder.¹⁵ Alligevel giver han ofte en historisk kontekst for de steder, han beskriver, og hans 9. bog, der omhandler Boiotien, behandler i flere passager genopbygningen af

10. Diod. Sic. 19.53.

11. Ibid. 19.54.

12. Ibid. 19.61.

13. Ibid. 19.62.

14. Diod. Sic. 18.11.

15. Habicht 1985: 1–27.

Theben. Ligesom Diodorus fortæller Pausanias, at Kassander gengrundlagde Theben, men han formoder, at det var et personligt had til Alexander, der motiverede Kassander.¹⁶ Ved at genopbygge Theben mener Pausanias, at Kassander omstødte den bedrift, Alexanders ødelæggelse af en af Grækenlands mægtigste byer havde været.

Pausanias fortæller, at det var athenerne, messenerne og megalopolitanerne der udviste størst iver i genopbygningen. De to sidstnævnte byer ligger på Peloponnes og blev grundlagt i 360'erne med thebansk støtte, hvorved thebanerne håbede på at kunne inddæmme Spartas magt. Det er ikke utænkeligt, at messenerne og megalopolitanerne lidt over en generation senere endnu nærede sympati og taknemmelighed over for deres gamle allierede og velgører. Hvad angår Alexanders ødelæggelse af Theben, nævner Pausanias intet om drab på eller slavebinding af byens borgere: Han hævder i stedet, at de fleste af thebanerne fandt asyl i Athen, og at de, der ikke kunne rejse så langt, søgte tilflugt i den lille, nærliggende bystat Akraiphnion.¹⁷

2. Epigrafiske kilder

Der er endvidere to nævneværdige stykker epigrafisk kildemateriale. Det første er det såkaldte *Marmor Parium*, en parisk marmorstele dateret til tidligst 263 f.v.t., der indeholder en kronologi over såvel mytiske som historiske begivenheder.¹⁸ Selvom dens mytiske elementer ikke tillægges nogen historisk værdi, anses de senere begivenheder og deres dateringer generelt for anvendeligt kildemateriale. Denne pariske krønike placerer Thebens gengrundlæggelse i samme år som Kassanders grundlæggelse af byen Kassandreia, Olympias' død og Agathokles' magtovertagelse i Syrakus. Selvom *Marmor Parium* ikke byder på konkret information om gengrundlæggelsens omstændigheder, er den trods alt væsentlig, idet den hjælper med præcist at datere gengrundlæggelsen til 316 f.v.t. Den gengiver Diodorus' tidsmæssige placering af gengrundlæggelsen i samme år som Kassandreias grundlæggelse og henrettelsen af Olympias, dog med en lille diskrepans, idet Diodorus placer Agathokles' magtovertagelse i det foregående år.¹⁹

16. Paus. 9.7.

17. Paus. 9.7, 23.

18. *IG XII.5.444* ll. 116–18.

19. Diod. Sic. XIX 19.1-9.

Det andet stykke epigrafik er endnu en stele, eller rettere to sammenhængende fragmenter af én stele, bærende en liste over donationer til Thebens genopbygning, der i sin tid stod på Kadmeia, Thebens akropolis.²⁰ Stelen, der synes at være lavet af pentelisk marmor, må være færdiggjort engang efter 306 – muligvis så sent som i begyndelsen af 280'erne – og stammer altså fra en del år efter genopbygningens begyndelse.²¹ Det er uklart, hvor stor den originale inskriptionsflade var og dermed også hvor stor en andel det bevarede stykke udgjorde.²² Indskriften bekræfter ikke blot Diodorus og Pausanias i, at økonomisk hjælp fra andre græske bystater bidrog til genopbygningen, men viser også, at såvel fremmede herskere som private individer donerede midler til projektet.

Donation til offentlige foretagender i en bystat eller til helligdomme var blandt den græske kulturs særegne kendetegn og udgjorde et fænomen, der af moderne forskning er blevet døbt *euergetisme*. Rige donatorer kunne forvente gengældelse i form af æresbevisninger og privilegier, der vurderedes at svare omtrent til donationens størrelse i værdi, hvilket ofte indebar opskrivningen af donatorens navn i det offentlige rum, eksempelvis på steler.²³

Stelen fra Kadmeia er bemærkelsesværdig både i kraft af den store geografiske spredning af donationernes ophav, samt selve donationernes størrelse. Selvom stelens inskriptioner kun delvist kan tydes, står det klart, at donationerne stammer fra vidt forskellige regioner. Kun de panhelleniske helligdommes skatkamre synes at have trukket donationer til sig fra så mange forskellige og så fjerne egne. De donerede summer overgår langt normerne for *euergetisme*, hvilket viser, at donorerne må have været andre bystater, herskere og ekstremt rige privatindivider. For eksempel er donationerne, der blev indsamlet til genopbygningen af Apollontemplet i Delphi i 371 f.v.t., generelt langt mindre summer, selvom de – ligesom donationerne foreviget på Kadmeiastelen – kan ses at være kommet fra mange forskellige regioner.²⁴

20. IG VII 2419.

21. Kalliontzis & Papazarkadas 2019.

22. Ibid.

23. Gygas 2016: 36–40.

24. Rhodes & Osborne 2003: 244–30.

På grund af stelens fragmentariske tilstand er det umuligt at foretage en komplet sammenfatning af donorerens herkomst. Det fremgår alligevel, at adskillige er makedonske aristokrater, hvilket ikke er overraskende, idet de rimeligvis kan formodes at have haft interesse i at støtte Kassanders projekt for at vinde politisk gunst. Samtidig kan de forventes at have været i besiddelse af den velstand, der skulle til for at kunne give så store donationer. Der er ydermere adskillige donationer fra bystater i det centrale og sydlige Ægæerhav, en mængde kypriotiske enkeltpersoner, som måske var lokale fyrster, og indtil flere hellenistiske konger, som alle nævnes i bunden af det bevarede stykke af stelen.

Hverken de tre bystater, som Pausanias nævner, eller Diodorus' sicilianere og italienerne optræder på listen, men idet de bevarede fragmenter synes at stamme fra stelens bund, kan det måske skyldes, at de stod på den øvre del af stelen. Det er særlig sandsynligt, at det var tilfældet, hvis deres donationer blev givet – og derfor nedskrevet – først.

På grund af stelens dårlige bevaringstilstand er det umuligt at opregne donationernes samlede beløb.²⁵ Det er dog værd at bemærke, at kun en enkelt donation synes at have været en sum på mindre end en talent. Størstedelen er donationer på en eller to talenter, og den største er en enorm gave på tilsyneladende mindst 100 talenter fra en mand ved navn Philokleis, der formodes at være en konge af Sidon, som bar det navn og var vasal af Ptolemaios.²⁶

En attisk talent var en enhed på 26 kilogram sølv og svarede til 6000 dagslønninger for en håndværker, mens en aiginetisk talent var ca. 40% mere end en attisk.²⁷ Donationslisten indeholder både eksempler på summer opgjort specifikt i attiske og i aiginetiske talenter, men i de fleste tilfælde nævnes det ikke, hvilken standard der er tale om. Under alle omstændigheder er der tale om flere hundrede talenter, hvilket vil sige nok til at lønne flere tusinde mennesker i flere år.

25. Kalliontzis & Papazarkadas 2019.

26. Buraselis 2014.

27. Pryce, Lang & Gill 1996.

Poleis

På grund af den græske *polis'* dobbelte natur af bysamfund og selvstyrende politisk enhed var Thebens gengrundlæggelse ikke blot en ødelagt bys genopbygning, men også genetableringen af dens borgerskab og politiske institutioner samt genoprettelsen af dens suverænitet over dens omkringliggende territorium. Som fremgår af de historiske kilder, var Thebens jordbesiddelser blevet uddelt til dens nabobyer, og deres genoverdragelse var sandsynligvis et væsentligt stridsspørgsmål mellem Kassander og det boiotiske forbunds medlemmer. De fleste bystater, inklusive de boiotiske, var først og fremmest landbrugssamfund, og Thebens for en græsk bystat meget store territorium må have været af stor økonomisk betydning for de bystater, der delte det imellem sig. Det synes derfor usandsynligt, at de gladeligt opgav det. Hvis det er sandt, hvad Diodorus hævder, at de boiotiske bystater under Den Lamiske Krig modsatte sig Athen, fordi athenerne havde planer om at genetablere Theben, bevidner det boiternes modvilje til give køb på de rige thebanske agre.

Overtalelse

Angående Kassanders beslutning om at lade Theben genopbygge skriver Diodorus ordret: Εἰκοστῷ δ' ἔτει ὕστερον Κάσανδρος φιλοδοξῆσαι βουλόμενος καὶ πείσας τοὺς Βοιωτοὺς ἀνέστησε τὴν πόλιν τοῖς διασωζομένοις τῶν Θηβαίων,²⁸ hvilket omtrent kan oversættes til "I det tyvende år derefter [efter Thebens ødelæggelse] genrejste Kassander i stræben efter hæder byen for de tilbageværende thebanere efter at have overtalt boioterne". Det er i sammenhæng værd at bemærke, at ordene "πείσας τοὺς Βοιωτοὺς" generelt oversættes i en ordlyd præget af overtalelse og samtykke (f.eks. Geer: *after first obtaining the consent of the Boeotians*;²⁹ Bizière: *avec l'accord des Béotiens*.³⁰). Denne forståelse understøttes yderligere af *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, ifølge hvilken *πείθω* i sin aktive diatese kan oversættes med *persuade*, *convince* eller *induce*, men dog også kan indebære overtalelse i form af bestikkelse.³¹ *Lexicon in*

28. Ibid.

29. Geer 1947: 379.

30. Bizière 1975: 77.

31. Montanari, F. 2015. *The Brill Dictionary of Ancient Greek*. Leiden:1601

Diodorum Siculum bekræfter, at Diodorus' brug af *πειθειν* fulgt af akkusativ bør forstås som *to persuade*.³²

Diodorus' ordvalg synes ikke at antyde en overtalelse ved brug af trusler. Det ville dog formodentlig være overmodigt uden en dybere forståelse af Diodorus' egne kilder at konkludere, at militær magt og trusler, hvad enten de var erklærede eller indforståede, ikke kan have spillet nogen rolle. Alexanders efterfølgere synes generelt at have undladt at udstede befalinger og trusler til de græske bystater.³³ I stedet foretrak de at udøve deres indflydelse over bystaterne i deres respektive interessesfærer ved at formulere deres ønsker som velmenende råd, selv når det forholdt sig sådan, at man i bystaterne udmærket vidste, at sådanne råd ikke uden konsekvenser kunne ignoreres.

Det kan formodes at have været i Kassanders interesse at fremstille genopbygningen som en velgerning fremfor en magtudøvelse, og hvis en sådan iscenesættelse lykkedes for og fik indflydelse på datidens historieskrivning, som senere blev Diodorus' kilder, er det muligt, at Kassanders propaganda fik indirekte indflydelse på Diodorus' udlægning af sagen.

Thebens land

Som det også er tilfældet med moderne stater, var et afgrænset territorium en integreret del af enhver græsk bystat, men det er ofte særdeles vanskeligt bedømme hvor statsgrænser gik i antikken. Hvor naturlige grænser ikke gør sig gældende, er forskningens eneste brugbare metode oftest at kortlægge monumenter opført af bystater i deres territorier og derved skabe et groft overblik over udstrækning og størrelse af de respektive *chorai*. I løbet af den klassiske periode udvidede Theben gradvist sin *chora*, efterhånden som byens magt voksede. Bystaten estimeres at have været i besiddelse af et territorium på 650 km² i et af de mest frugtbare græske landskaber i begyndelsen af det fjerde århundrede f.v.t.³⁴ Trods en betydelig ekspansion på bekostning af nabobyerne påbegyndt i 370'erne f.v.t. var Thebens territorium efter nederlaget ved Chaironeia formodentlig igen reduceret til, hvad det havde været ved århundredets begyndelse. Hvorvidt de samme jordbesiddelser også blev givet tilbage til det i 316 f.v.t.

32. McDougall 1983: 79.

33. Boehm 2018.

34. Hansen 1996: 106.

gengrundlagte Theben er derimod svært at sige. Det er muligt, at de omkringliggende bystater, der havde delt det thebanske territorium imellem sig, beholdt dele af det til gengæld for deres billigelse af gengrundlæggelsen, hvilket kunne forklare, hvorfor Theben aldrig igen opnåede sin fordums storhed.

Thebens befolkning

Det er ligeledes umuligt at bestemme, præcis hvor stor Thebens befolkning var, både før byens ødelæggelse og efter dens gengrundlæggelse. Ét er sikkert, nemlig at Theben var en meget stor bystat efter græske standarder. Moderne vurderinger ligger på mellem 20.000 og 40.000 indbyggere, hvilket inkluderer både borgere, slavebundne og bosiddende ikke-borgere kaldet metøker.³⁵ Hvis man også medregner indbyggerne i de talrige små landbrugssamfund, der var afhængige af og tæt knyttet til den thebanske stat, bliver den senklassiske thebanske befolkning endnu større.

Hvad end den thebanske befolknings størrelse var, er den ulyksalige skæbne, der i 335 overgik den, relativt veldokumenteret. Både Arrian, som i det andet århundrede f.v.t. skrev en biografi af Alexander, og den førnævnte Diodorus fortæller, at talrige indbyggere blev dræbt, og at resten blev taget som slaver med kun få undtagelser.³⁶

Alligevel er det klart, at mange af Thebens indbyggere må være undsluppet erobrerens harme. Pausanias hævder som sagt, at de fleste fandt asyl i Athen og nogle i Akraiphnion.³⁷ Af de overlevende er det selvsagt, at mange må være afgået ved døden i løbet af de tyve år mellem Thebens ødelæggelse og dens genopbygning. Alligevel bibeholdt de overlevende og de af deres efterkommere, der fødtes i eksil, formodentlig en forståelse af sig selv som thebanere, eftersom græske bystater kun undtagelsesvis tildelte tilflyttere fuldt borgerskab.³⁸ Det var udbredt, at generationer af metøk-familier fødtes, levede og døde i samme by uden nogensinde at opnå borgerret.³⁹ Det var dog fuldt ud muligt for metøker at opnå velstand, så mange thebanere havde givetvis skabt sig behagelige liv rundt om i den nyligt udvidede græske verden og ønskede måske slet

35. Symeonoglou 1985: 154; Hansen & Nielsen 2004: 455.

36. Arr. 1.9.9; Diod. Sic. 17.14.

37. Paus. 9.7, 23.

38. Hansen 2006. 35, 40-1

39. Ibid.

ikke at vende hjem. Alt i alt er det sikkert, at antallet af thebanske borgere, Kassander genhusede i 316 f.v.t., var langt lavere end hvad byens befolkning i sin storhedstid havde været.

Genopbygningen

Det er rimeligt at antage, at selve genopbygningen var teknisk simpel. Kun to byggeprojekter var akut nødvendige, nemlig huse til byens befolkning og en forsvarsmur til at beskytte den mod den igangværende konflikt om herredømmet i Grækenland.

Theben bestod, som de fleste græske byer, af en øvre by, kaldet en akropolis, og en nedre by. Thebens akropolis, Kadmeia, var med en størrelse på 25 ha ikke alene stor af en akropolis at være, men i sig selv på størrelse med en middelstor bystat. I den klassiske periode omkransede en indre ringmur Kadmeia og en ydre den nedre by, i alt et areal på over 300 ha.⁴⁰ Et så stort areal synes overdrevet i forhold til, hvad den thebanske befolknings størrelse anslås til, men det er blevet foreslået, at murene også havde til formål at kunne give ly til landbefolkningen samt indbyggerne i de talrige små byer, der var underlagt eller tilknyttet Theben, og som ikke havde ressourcer til selv at opføre fæstningsværker.⁴¹ Det er uklart, i hvilket omfang Theben blev genopbygget og genbefæstet. Symeonoglou vurderer, at det kun var Kadmeia, der i årene efter 316 blev genopbygget.⁴²

Godt nok fortæller Pausanias, at på hans tid var kun Kadmeia, "som de kalder Theben", beboet, men hans beretning synes at tilskrive den udvikling til Sullas behandling af Theben under den Mithradatiske Krig, og han hævder ligefrem, at hele byens gamle ringmur blev genopbygget på Kassanders tid.⁴³

Arrian beretter, at Alexander i 335 lod Kadmeia bevare med det formål at huse en makedonsk garnison i det centrale Grækenland.⁴⁴ Hvis Kadmeia stadig var relativt intakt, giver det ingen mening, at Kassander og athenerne byggede mure om Theben, hvis ikke disse gik om den nedre by. I forbindelse med Ptolemaios' indtagelse af byen i

40. Symeonoglou 1985.

41. Ibid.

42. Ibid.

43. Paus. 9.7.4-6.

44. Arr. 1.9.9; Hansen & Nielsen 2004: 456

313 f.v.t. nævner Diodor både Kadmeia og Theben, hvilket antyder, at den genopbyggede by ligesom i klassisk tid omfattede både den øvre og nedre by.

De meget store donationer giver heller ikke mening, hvis Theben kun blev nødtørfigt genopbygget. Kun en snes år forinden var Plataiai blevet genopbygget som en befæstet by med en størrelse på 70 ha,⁴⁵ og der er intet belæg for, at byen skulle have modtaget nogen væsentlig økonomisk hjælp udefra. Ydermere kunne man nok argumentere for, at gengrundlæggelsens exceptionelle indgåen i den historiografiske overlevering *ipso facto* tyder på en genopbygning af en vis væsentlighed, idet en meget ydmyg med højere sandsynlighed ville have undvejet de antikke skribenters beretning.

Der findes en beskrivelse af Theben i fra 200-tallet f.v.t. af en forfatter kaldet Herakleides Kritikos.⁴⁶ Teksten er altså meget ældre end Pausanias. Den indeholder desværre ikke nogen direkte henvisning til gengrundlæggelsen, men det er meget muligt, at den er forfattet blot et par generationer efter begivenheden. Herakleides tilskriver Theben en omkreds på 70 stadier, hvilket nok vil sige omtrent 12 kilometer, selvom måleenheden varierede betydeligt.⁴⁷ Det må være en overdrivelse, eftersom Thebens bymure selv før 335 kun havde en længde på ca. syv kilometer, men det antyder dog, at byen var væsentligt større end blot Kadmeia.⁴⁸ Arkæologien har endnu ikke bestemt forløbet af det genopbyggede Thebens mure; udgravningsarbejdet i Theben har været overvejende koncentreret på Kadmeia, mens de ydre mure endnu henligger ubelyst.⁴⁹

Grækerne byggede generelt huse med et lavt fundament af sten og med mure af soltørrede lersten.⁵⁰ Bymure var også ofte konstrueret delvis af ler med kun en sokkel af natursten, selvom mure konstrueret udelukkende af sten blev mere udbredte i løbet af den hellenistiske periode.⁵¹ Det var en lermur, der havde beskyttet Theben før 335 og det var sandsynligvis også en mur af lersten, der blev rejst om det gengrundlagte

45. Hansen & Nielsen 2004: 451

46. En oversættelse af Herakleides v. Chr. Gorm Tortzen er udgivet i Aigis 21,1.

47. Herakleides Kritikos 12.

48. Symeonoglou 1985

49. École Française d'Athènes: *Bulletin de Correspondence Hellenique*, Toponym: Thèbes <<https://chronique.efa.gr>>

50. Nevett 1995: 90.

51. Winter 1971: 69

Theben.⁵² Mure bygget helt i sten var mest udbredte i bjergrige områder med rig adgang til stenbrud, mens Theben ligger på en slette.⁵³ Dertil tyder det, at der stort set intet er bevaret af Thebens ydre ringmur, *ipso facto* på en mur af soltørrede lersten, idet stenkonstruktioner oftest efterlader mere markante ruiner.⁵⁴

Diodorus beretter, at Kassander stillede sin hær til rådighed som arbejdskraft, og Pausanias, at athenerne byggede meget af Thebens bymur. Det må antages, at de hjemvendte thebanske borgere også bidrog, måske på en facon, der kunne minde om athenernes genopbygning af deres by næsten to hundrede år tidligere, som det skildres hos Thukydid.⁵⁵

Spørgsmålet om Thebens forfatning

Græske bystater styredes og organiseredes generelt gennem institutionaliserede forfatninger, der fordelte statens opgaver mellem diverse organer, der næsten altid omfattede et råd (*βουλή*) sammensat af byens borgere. Afhængigt af, hvorvidt disse forfatninger fordelte statsmagten mellem borgerskabet som helhed eller blot mellem de mest velhavende borgere, kategoriseres de som enten demokratiske eller oligarkiske, men det giver nok bedre mening at forestille sig et spektrum med de to begreber i hver sin pol og de forskellige græske bystater fordelt på spændet imellem. Der er også eksempler, selvom de er sjældnere, på bystater, der styredes af enkeltindivider, som i klassisk tid oftest kaldtes *tyranner*, men i hellenismen i stigende grad kaldtes *konger* (*βασιλείς*). Det er til tider vanskeligt at indpasse en bystat i en enkelt af de tre kategorier, eftersom demokratier og oligarkier havde mange institutioner til fælles, og tyrannier ofte bibeholdt institutioner præget af borgerlig deltagelse fremfor åbenlyst at vedkende sig monarkiet.⁵⁶

Der er ingen overleverede kilder til, hvilken form for forfatning der blev indført i det gengrundlagte Theben. Hvad enten bystatens formelle politiske institutioner lænede sig mere mod demokrati eller oligarki, er det højst sandsynligt, at den reelle

52. Hansen og Nielsen 2004: 456

53. Winter 1971: 73

54. Ibid: 71

55. Thuk. 1.90–94.

56. Hansen 2006: 109–12.

magt i byen lå i hænderne på en mand, der fungerede som Kassanders repræsentant. En sådan situation gjorde sig på samme tid gældende i Athen, hvor Demetrios af Phaleron fra 317 til 307 med Kassanders støtte besad den egentlige magt.⁵⁷

Der forekommer dog en anden interessant antydning hos Diodor, som fortæller, at da Antigonos i 313 f.v.t. havde sendt en invasionsstyrke til det græske fastland, indlemmede Kassander, mens han forsøgte at udmanøvrere sin fjende, Theben i sin *συμμαχία*,⁵⁸ et ord, der typisk oversættes med *alliance*.⁵⁹ Ikke længe efter skulle en af Antigonos' generaler så have befriet byen og drevet dens garnison bort.⁶⁰ Dermed antydes det, at Kassander først i 313 lod en garnison stille i Theben, altså tre år efter gengrundlæggelsen, og at *συμμαχία* i denne sammenhæng indebærer en form for militær besættelse eller i hvert fald garnisonering. Analyserer man brugen af *συμμαχία* i Diodors 19. bog kan man da også konstatere, at begrebet ofte, om end ikke konsekvent, dækker over militær underordning eller besættelse i en eller anden form.⁶¹ Hvis Kassander først i 313 placerede en garnisonsstyrke i Theben, kan det antages, at hans magt over byen indtil da tog en markant blødere form.

Hvad ville Kassander opnå?

Både Diodorus og Pausanias synes overbeviste om, at Kassanders beslutning om at lade Theben genopbygge var personligt motiveret. Diodor tilskriver beslutningen et ønske om at vinde hæder ved at genopbygge en mytisk og historisk set så vigtig by;⁶² Pausanias et inderligt had til Alexander.⁶³

I betragtning af, hvor stor en rolle personlig ære spillede i den græske kultur, kan det ikke udelukkes, at der er en vis sandhed i Diodors antagelse. Hvorvidt Kassander nærrede et personligt had til Alexander, er derimod vanskeligt at sige noget om. Kassander lod flere af Alexanders nærmeste slægtninge henrette, men hvorvidt det var udtryk for personligt fjendskab eller blot de samme ofte blodige hofintriger, der præ-

57. Habicht 1997: 53–66.

58. Diod. Sic. 19.77.

59. McDougall, 1983: s.v. *συμμαχία*; Montanari 2015: 2003.

60. Diod. Sic. 19.78.

61. Ibid. 19.36; 59; 60; 64; 77; 78.

62. Diod. Sic. 19.53.

63. Paus. 9.7.

gede det makedonske hof er vanskeligt at sige.⁶⁴ Det er foreslået, at Kassanders had til Alexander kunne være opdigtet som del hans rivalers propagandainsats i et forsøg på at miskreditere Kassander ved at tillægge ham et had til en højagtet afdød konge.⁶⁵ Hvis sådanne rygter spredt af fjendtlige propagandister nåede tilstrækkelig udbredelse, kan de måske have fået indflydelse på antikke historikeres forståelse af Kassanders bedrifter.

Strategiske og politiske hensyn

Moderne forskning har foreslået, at Theben blev genopbygget af strategiske hensyn.⁶⁶ I 316 stræbte Kassander tilsyneladende efter at underlægge sig det græske fastland, særligt Aitolien, et landområde vest for Boiotien, og Peloponnes voldte ham besvær. Boiotien var uundværlig, hvis han skulle kunne forbinde det sydlige og centrale Grækenland med sin magtbase i Makedonien og Thessalien, og en befæstet base i regionen vil have været en stor hjælp i bestræbelsen på at standse de aitolske angreb på området.

Militær strategi i det hellenistiske Grækenland drejede sig først og fremmest om kontrol over bystater, der endnu grundlæggende var selvstyrende, og den eneste realistiske mulighed for at kontrollere en region som Boiotien var gennem samarbejde med dens bystater, eventuelt understøttet af garnisoner. Adgang til det sydlige Grækenland gennem et Boiotien domineret af venligtsindede bystater var muligvis Philip 2.s grund til at lade Plataiai, Thespiiai og Orchomenos genetablere tilbage i 338 f.v.t. Da Kassander befandt sig i en tilsvarende strategisk situation, er det ikke utænkeligt, at han fulgte samme strategi. Ydermere ser det ud til, at Kassander stræbte efter at omringe aitolerne med sine allierede, idet han også allierede sig med akarnanerne, der var deres naboer og fjende mod vest, hvem han hjalp med at etablere befæstede bystater.⁶⁷

64. Diod. Sic. 19.11.

65. Bearzot 1997.

66. Kalliontzis & Papazarkadas 2019.

67. Diod. Sic. 19.67.

Kassander grundlagde Kassandreia og formodentlig også Thessalonike omtrent samtidig med Theben, og en diskussion af hans motiver til genopbygningen af Theben bør også tage hans andre grundlæggelser i betragtning.⁶⁸ Boehm har argumenteret for, at grundlæggelsen af store byer var en strategi fælles for de nye hellenistiske riger, som Alexanders efterfølgere var i færd med at smede sig, og som spillede en afgørende rolle i deres konsolidering.⁶⁹

Selvom Kassanders grundlæggelser er de første i denne bølge af nygrundlæggelser og derfor ikke kan have været inspireret af de andre, så kan de glimrende være iværksat som et svar på samme strategiske udfordringer. Philip 2.s og Alexanders krige havde bevist, at de små byer, der prægede både Grækenland og mange af de nyligt erobrede asiatiske områder, ikke var i stand til at yde effektiv modstand mod de nye hære af den makedonske støbning.⁷⁰ Altså lod Alexanders efterfølgere store befæstede byer opføre, der var tilstrækkeligt stærke til at kunne standse en rival og derfor kunne sikre permanent kontrol over et landområde.

De nygrundlagte byer var trods deres afhængighed bystater med deres egne definerede territorier, borgere og politiske institutioner.⁷¹ I områder med mange bystater synes de hellenistiske herskere inklusive Kassander at have foretrukket en strategi baseret på indirekte herredømme, ligesom den Philip 2. havde fulgt over for bystaterne på det græske fastland.⁷² I stedet for at implementere et direkte styre anerkendte de principielt bystaternes autonomi, og frem for at give ordrer tilbød de blot bystaterne velmente råd, selvom man selvfølgelig må forestille sig, at begge parter udmærket vidste, at bystaterne ikke havde noget egentligt valg, når det kom til at følge eller afvise disse velmente råd.⁷³

Det er muligt, at netop bystaternes selvstyre gjorde dem praktiske for krigsherrer i færd med at konsolidere nye riger. Ved at overlade bystater til at styre sig selv kunne behovet for at etablere et centralt bureaukrati undgås, hvilket ville have indebåret væsentlige besparelser for de hellenistiske rigers administration. På den måde kan

68. Boehm 2018: 35.

69. Ibid

70. Boehm 2018: 4, 86.

71. Ibid: 23.

72. Rhodes 2010: 345–61.

73. Boehm 2018: 20–21.

bystaterne have gjort herskerrollen lettere for makedonske officerer, der endnu var uvante med administrationen af store riger.⁷⁴ Ligeledes kan det, at en bystats borgere forventedes selv at forsvare den, have minimeret behovet for lønnede garnisoner.⁷⁵

Bystaten som geopolitisk våben

Græsk historie byder på rigelige tidligere eksempler på brug af bystater og af bystatsgrundlæggelser som strategisk geopolitisk våben. Tidligt i det femte århundrede f.v.t. gjorde den syrakusanske tyrann Gelon brug af tvungne *synoikismer* til at skabe en potent magtbase i Syrakus, i hvilken han inkorporerede adskillige andre bystater.⁷⁶ Derved opnåede Gelon ikke blot en effektiv kontrol over det østlige Sicilien, men også adgang til økonomiske og militære ressourcer, som han brugte i sine krige mod stormagten Karthago.

Messene i Messenien blev grundlagt i 369 f.v.t. og omtrent et år senere grundlagde det Arkadiske Forbund Megalopolis ved en *synoikisme* af adskillige af medlemsbyerne.⁷⁷ Begge var store, stærkt befæstede bystater, og begges tilblivelse blev hjulpet på vej af Theben, der håbede at inddæmme Spartas magt på Peloponnes. Theben synes også selv at have absorberet nogle af sine omkringliggende mindre byer i tiden omkring den Peloponnesiske Krig.⁷⁸

Det er umuligt at bestemme, hvorvidt Kassander hentede inspiration fra nogle bestemte tidligere strategiske bygrundlæggelser, da han besluttede at lade Theben grundlægge. Alligevel er det ikke urimeligt at forestille sig, at den i det fjerde århundrede gængse opfattelse af græsk statsmandskunst indebar en vis forståelse af bystatsgrundlæggelsers strategiske potentiale, som lå til grund for Kassanders foretagende.

74. Ibid: 18.

75. Hansen 2006: 116–17.

76. Demand 1990: 45–50.

77. Ibid: 107–19

78. Hansen & Nielsen 2004: 454

Filhellenisk propaganda

Bearzot har argumenteret for, at Thebens gengrundlæggelse kan have været en filhellenisk propagandamanøvre.⁷⁹ Det er muligt, at et væsentligt formål med gengrundlæggelsen var at indynde Kassander hos de græske bystater, og særligt dem, der var strategiske vigtige for hans succes i Grækenland. Da han tog initiativet til Thebens genetablering, lå han i krig med Polyperchons søn Alexander, og blandt hans vigtigste allierede var Megalopolis, Arkadiens hovedby i hjertet af Peloponnes. Megalopolis var som tidligere nævnt blevet frivilligt *synoikiseret* af arkaderne med støtte fra thebanerne under Epameinondas, og byen synes at have bibeholdt en taknemmelighed over for Theben. Pausanias antyder, at Megalopolis bidrog særdeles ivrigt til Thebens genopbygning. Messenerne, hvis indsats Pausanias også nævner, havde også vundet deres frihed fra Sparta med hjælp fra Epameinondas og Theben og var ligeledes strategisk vigtig for Kassander, navnlig med henblik på kontrollere Sparta.

Det er – jævnfør det dekret, Antigonos lod sin hær vedtage, hvori genopbygningen af Theben fordømtes – muligt, at Kassanders initiativ var upopulært blandt makedonerne, der muligvis endnu så thebanerne som fjender.⁸⁰ Bearzot foreslår imidlertid, at Thebens gengrundlæggelse kan have haft til formål at styrke Kassanders forhold til Megalopolis og Messene samt at give den bredere græske verden et indtryk af Kassander som en velgørende hegemon, måske af samme støbning som Epameinondas.

Man kunne eventuelt udbygge på Bearzots teori og overveje gengrundlæggelsens implikationer for Kassanders athenske allierede. Athen var ikke kun væsentlig i kraft af at være en af Grækenlands mægtigste bystater, men også fordi byen rådede over det græske fastlands vigtigste havn mod øst og altså mod Kassanders mægtige rivaler.

Hvis det er sandt, at de fleste eller bare særdeles mange af Thebens borgere havde fundet asyl blandt athenerne, må der under den thebanske landflygtighed have været så mange eksilerede i Athen, at der med rimelig sandsynlighed kan have været stor sympati for deres skæbne blandt den athenske befolkning. Det er muligt, at der opstod en væsentlig politisk efterspørgsel på en gengrundlæggelse af Theben, og byens ledere,

79. Bearzot 1997.

80. Diod. Sic. 19.61.

såsom førnævnte Demetrios af Phaleron, kan sikkert have haft gavn af at iscenesætte genopbygningen som en politisk succes, hvormed de kunne styrke deres egen stilling.

En begivenhed i overensstemmelse med sin samtid

Den eksisterende akademiske litteratur synes at overse, at Thebens gengrundlæggelse på mange måder var helt i samklang med sin samtid. Philip 2., der i flere henseender var rollemodel for de tidlige hellenistiske herskere, havde som nævnt ladet tre af thebarerne ødelagte boiotiske bystater genetablere og havde grundlagt mindst to nye bystater for at konsolidere sin magt over landområder, han erobrede fra ikke-græske folkeslag på Balkan.⁸¹ Alexander 3. grundlagde dusinvis af byer i det rige, han erobrede i Asien, og samtlige af hans efterfølgere efterlod deres egne grundlæggelser. Kassander selv grundlagde to bystater i Makedonien, Kassandreia og Thessalonike, navngivet efter ham selv og hans hustru. Det er set i det lys ikke overraskende, at Kassander tog initiativ til at grundlægge, eller i dette tilfælde gengrundlægge, en bystat i et landområde, han stræbte efter at kontrollere.

Genetableringen af byer ødelagt ved *andrapodismo*i var heller ikke en sjældenhed, selvom intet andet tilfælde er så velbelyst som Thebens. De allerede omtalte bystater Plataiai, Thespiæ og Orchomenos såvel som Melos efter den Peloponnesiske Krig er eksempler på, at en fordrevet befolkning fik tilladelse til at vende tilbage til deres hjemstavn. På samme måde havde også Alexander 3. i 324 givet samierne tilladelse til at vende hjem til deres ø og bystat, fra hvilken athenerne havde fordrevet dem helt tilbage i 366 f.v.t.⁸² Det er også almindeligt, at en bystat, der vides ødelagt, en årrække senere igen dukker op i kilderne. Eretria på Euboia blev for eksempel ødelagt af perserne i 490 f.v.t., men blot elleve år efter stillede bystaten med soldater i slaget ved Plataiai.⁸³

Af samlet set 112 bystater, der vides at være blevet ødelagt i den arkaiske og den klassiske periode, synes kun 14 at være forsvundet for bestandig.⁸⁴ Omtrent en håndfuld mistede deres selvstændighed, men fortsatte at eksistere under en anden bystats

81. Hansen & Nielsen 2004: no. 654 Kabyle (893–94); no. 637 Philippoi (865–66); no. 655 Philippopolis (894–95).

82. Shipley 2000: 56.

83. Hansen & Nielsen 2004: 651–55.

84. Ibid: 120–22.

herredømme. Seks blev genbefolket af nytilkomne, efter deres indbyggere var fordrevet. Det tilbageværende flertal på over tre fjerdedele genopstod både som selvstændige, fuldendte bystater. Denne statistik dækker selvfølgelig 112 enkelttilfælde, der må formodes at have indebåret vidt forskellige grader af ødelæggelse samt forskellige efterfølgende omstændigheder, der enten mulig- eller umuliggjorde de enkelte byers genopbygning.

En god grund til at studere Thebens gengrundlæggelse er således ikke det, at den var unik, men snarere at den giver et enestående indblik i, hvordan over 100 andre ødelagte bystater kan være genopstået. Selvom det er usandsynligt, at nogen anden genopbygning tiltrak sig så mange donationer som Thebens, kan det sagtens tænkes, at mange modtog hjælp fra allierede. Et eksempel derpå findes hos Xenofon, der beretter, hvordan Mantineias borgere, der før da boede spredt i landsbyer, i 371 vedtog at samles i en *synoikisme*.⁸⁵ Byens arkadiske nabobyer bidrog til byggearbejdet, af hvilket det væsentligste var rejsningen af en bymur, mens Elis støttede projektet med tre talenter.

85. Xen. *Hell.* 6.5.5

Bibliografi

- Bearzot, C. 1997. "Cassandro e la Ricostruzione di Tebe: Propaganda Filellenica e Interessi Peloponnesiaci," ss. 265–76 i J. Bintliff (ed.), *Recent Developments in the History and Archaeology of Central Greece*. Oxford.
- Bizière, Fr. 1975. *Diodore de Sicile: Bibliothèque historique. Tome XIV: Livre XIX*. Paris.
- Boehm, R. 2018. *City and Empire in the Age of the Successors: Urbanization and Social Response in the Making of the Hellenistic Kingdoms*. Berkeley.
- Buraselis, K. 2014. "Contributions to Rebuilding Thebes: The Old and a New Fragment of IG VII 2419 ≈ Sylloge3 337," *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 188: 159–70.
- Corsten, T. 1999. *Vom Stamm zum Bund: Gründung und territoriale Organisation griechischer Bundesstaaten*. München.
- Demand, N.H. 1990. *Urban Relocation in Archaic and Classical Greece*. Bristol.
- Errington, R.M. 2008. *A History of the Hellenistic World 323 – 30 BC*. Malden.
- Geer, R.M. 1947. *Diodorus of Sicily IX*. Cambridge, Mass.
- Gygax, M.D. 2016. *Benefaction and Rewards in the Ancient Greek City. The Origins of Euergetism*. Cambridge.
- Habicht, C. 1985. *Pausanias' Guide to Ancient Greece*. Berkeley, Los Angeles & London.
- Habicht, C. 1997. *Athens from Alexander to Antony*. Translated by D.L. Schneider. Cambridge, MA.
- Hansen, M.H. 2006. *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*. Oxford.
- Hansen, M.H. & Nielsen, T.H. (eds.). 2004. *An Inventory of Archaic and Classical Poleis*. Oxford.
- Kalliontzis, Y. & Papazarkadas, N. 2019. "The Contributions to the Refoundation of Thebes: A New Epigraphic and Historical Analysis," *Annual of the British School at Athens* 114: 293–315

- Knoepfler, D. 2014. “ΕΧΘΟΝΔΕ ΤΑΣ ΒΟΙΩΤΙΑΣ. The Expansion of the Boeotian Koinon towards Central Euboia in the Early Third Century BC,” ss. 68–94 i N. Papazarkadas (ed.), *The Epigraphy and History of Boeotia*. Leiden.
- McDougall, J.I. 1983. *Lexicon in Diodorum Siculum I–II*. Hildesheim.
- Nevett, L. 1995. “The Organisation of Space in Classical and Hellenistic Houses from Mainland Greece and the Western Colonies,” ss. 89–108 i N. Spencer (ed.), *Time, Tradition and Society in Greek Archaeology*. London.
- Pryce, F. *et al.* 1996. “Weights,” ss. 1620–21 i S. Hornblower & A. Spawforth (eds.), *The Oxford Classical Dictionary*.³ Oxford.
- Rhodes, P.J. 2010. *A History of the Classical Greek World 478–323 BC*. Malden.
- Rhodes, P.J & Osborne, R. 2003. *Greek Historical Inscriptions 404–323 BC*. Oxford.
- Rockwell, N. 2017. *Thebes. A History*. London.
- Sacks, K.S. 1990. *Diodorus Siculus and the First Century*. Princeton.
- Shiple, G. 2000. *The Greek World after Alexander 323–30 BC*. London.
- Symeonoglou, S. 1985. *The Topography of Thebes: From the Bronze Age to Modern Times*. Princeton.
- Winter, F.E. 1971. *Greek Fortifications*. London.